



Lietuvių tarmių raida ir kaita: XXI a. situacija

Doc. dr. Daiva Aliūkaitė (VU KHF)

Prof. dr. Danguolė Mikulėnienė (LKI)



Šiuolaikiniai geolingvistikos tyrimai Lietuvoje: punktų tinklo optimizacija ir interaktyvioji tarminės informacijos sklaida

(projekto kodas Nr. VP1-3.1-ŠMM-07-K-01-028)

www.tarmes.lt





Pakitusi tarmės situacija

Statiškasis vaizdas:

- nykstanti tarmė,
- geriausiai tarmiškai kalba senimas, o jis išmiršta,
- tarmė suvokiama kaip uždara sistema,
- tarmės ir bendrinės kalbos santykis,
- neigiamai vertinama dvikalbystė.

Dinamiškasis vaizdas:

- kintanti tarmė,
- vertingi visi tarmės pateikėjai,
- tarmė suvokiama kaip atvira sistema,
- pusiau tarminės ir netarminės kalbos samprata,
- dvikalbystė kaip reiškiny.

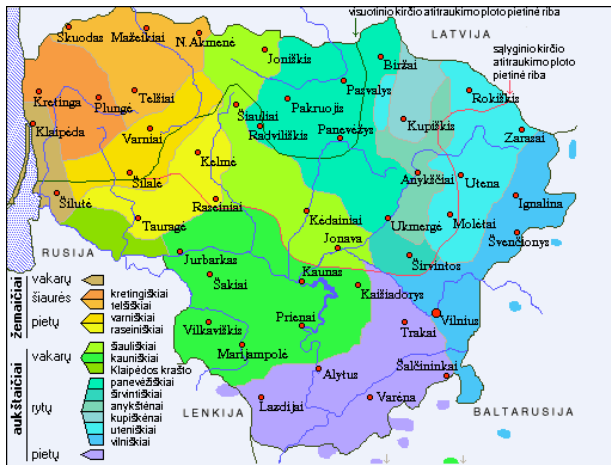


**Zietelos (Zasečių k.)
lietuvių gyvenimas
A. Vidugirio nuotraukose**



**Zietelos
lietuvių gyvenimas
E. Volterio nuotraukose**





LIETUVOS TSR MA LIETUVIŲ KALBOS IR LIETIŠKŲPOJ INGINITVTO
DIALEKTOLOGIJOS KONFERENCIJA

1953 m. spalio 29-30 d.
LTSR Mokslų Akademijos posėdžių salėje,
K. Poškelos g. 8/2

29 d. 17 val.

1. Konferencijos atidarymas. LKLI Direktorius

LTSR MA tikrasis narys K. K o r s a k a s
kalbos paskutinių dialektologinių darbų apžvalga

LTSR MA tikrasis narys B. L a r i n a s
jų tyrimo metodiniai klausimai

LKLI Vyr. m.b. J. S e n k u s
1952 m. dialektologinių ekspedicijų medžiagos
linė apžvalga

LKLI Jaun. m.b. M. S a p i j a n s k a i t e
usijos

30 d. 17 val.

1. Rusų kalbininkų nuopelnai lietuvių k. dialektologijai

LKLI Jaun. m.b. V. B e d a

2. Lietuvių k. rytiečių tarmės ir jų tyrimas

VVP Vyr. dakt. A. Z i n k e v i č i u s

3. Diskusijos

4. 1954 m. ekspedicijų planas

5. Rezoliucijos

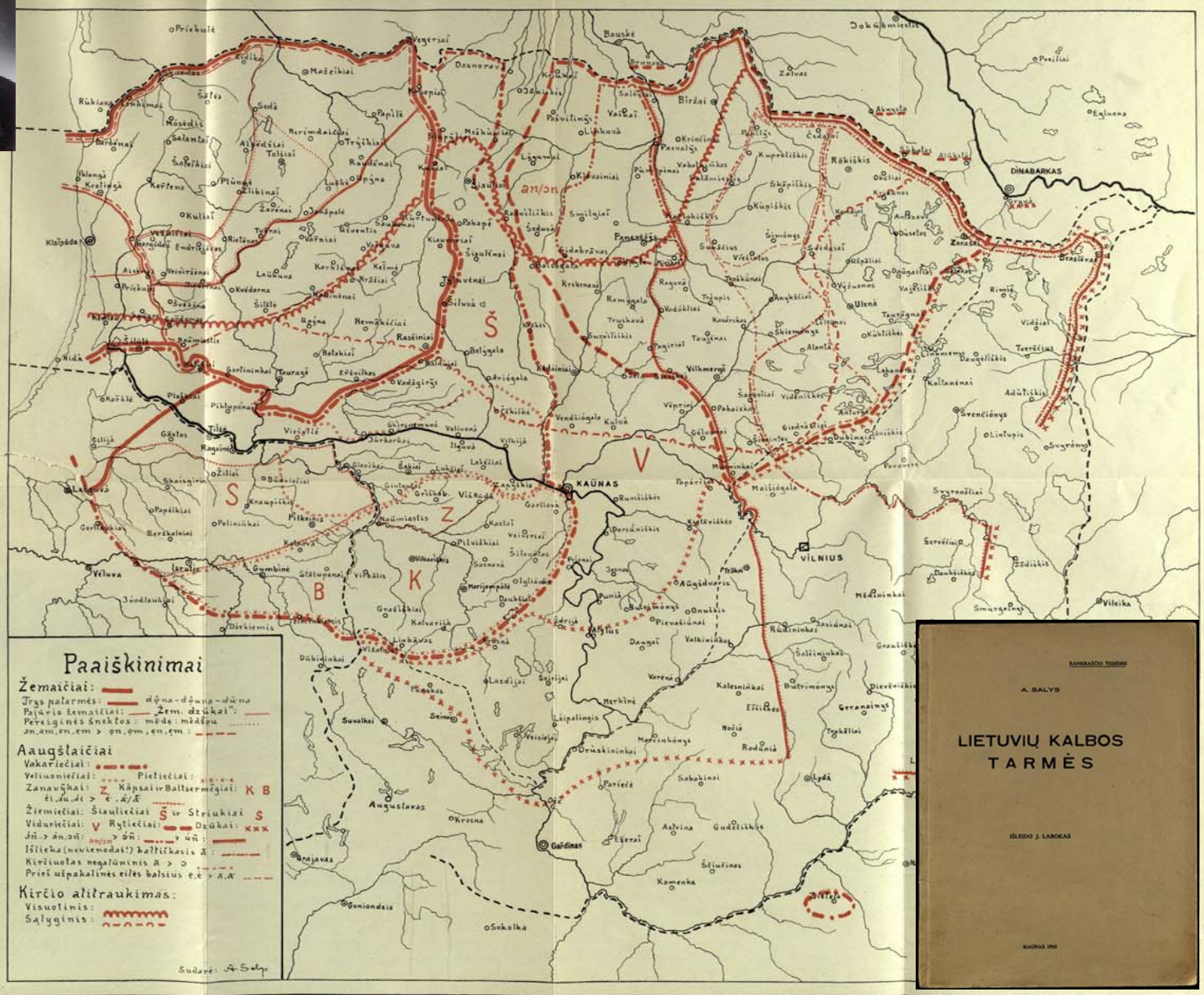
LKLI D I R E K C I J A



Iš rekomendacijų tarmių tyrėjams

„Reikia pirmiausia pastebėti, kad be to, kas *Programoje* nurodyta, yra nemažai metodinių klausimų, kurių išsprendimas daug priklauso nuo pasikeitusių laiko, tiriamos vietos ir kitų aplinkybių, todėl tarmių medžiagos rinkimo metodikos negalima dogmatiškai nubrėžti keliolikai metų, visoms vietoms, visiems tyrinėtojams bei užrašinėtojams ir visiems tikslams.“ Juozas Senkus (*LKMRI*, 1958, p. 17)





Paaiškinimai

Žemaičiai: —
 Jųso palarmės: — d̄ona-d̄ona-d̄ona
 Pajūrio žemaičiai: — žm. dzūkai: —
 Perėjimės šnektos: m̄da: m̄d̄a: —
 an,am,en,em > on,om,en,em: - - - -

Auštaičiai
 Vakaraičiai: - - - - -
 Veltaičiai: - - - - -
 Žemaičiai: —
 Žemaičiai: —
 Viduriniai: —
 Šiauriniai: —
 Pietiniai: —
 Rytiniai: —
 Šiauriniai: —
 Rytiniai: —
 Šiauriniai: —
 Rytiniai: —

Kirčio atitraukimas:
 Visuotinis: —
 Sąlyginis: - - - - -

Sudarys: A. Saly

BANKASO TIRIMAS

A. SALYS

**LIETUVIŲ KALBOS
TARMĖS**

ILEDO J. LABOKAS

KAUNAS 1931

L M A
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
DIALEKTOGRAFIJOS SEKCIJA



APKLAUSAS I

(žodžių geografijai)

Atsakytojas:

Pavardė, vardas: Verslas:

Tarmės vieta: k. vls. aps.

Adresas:

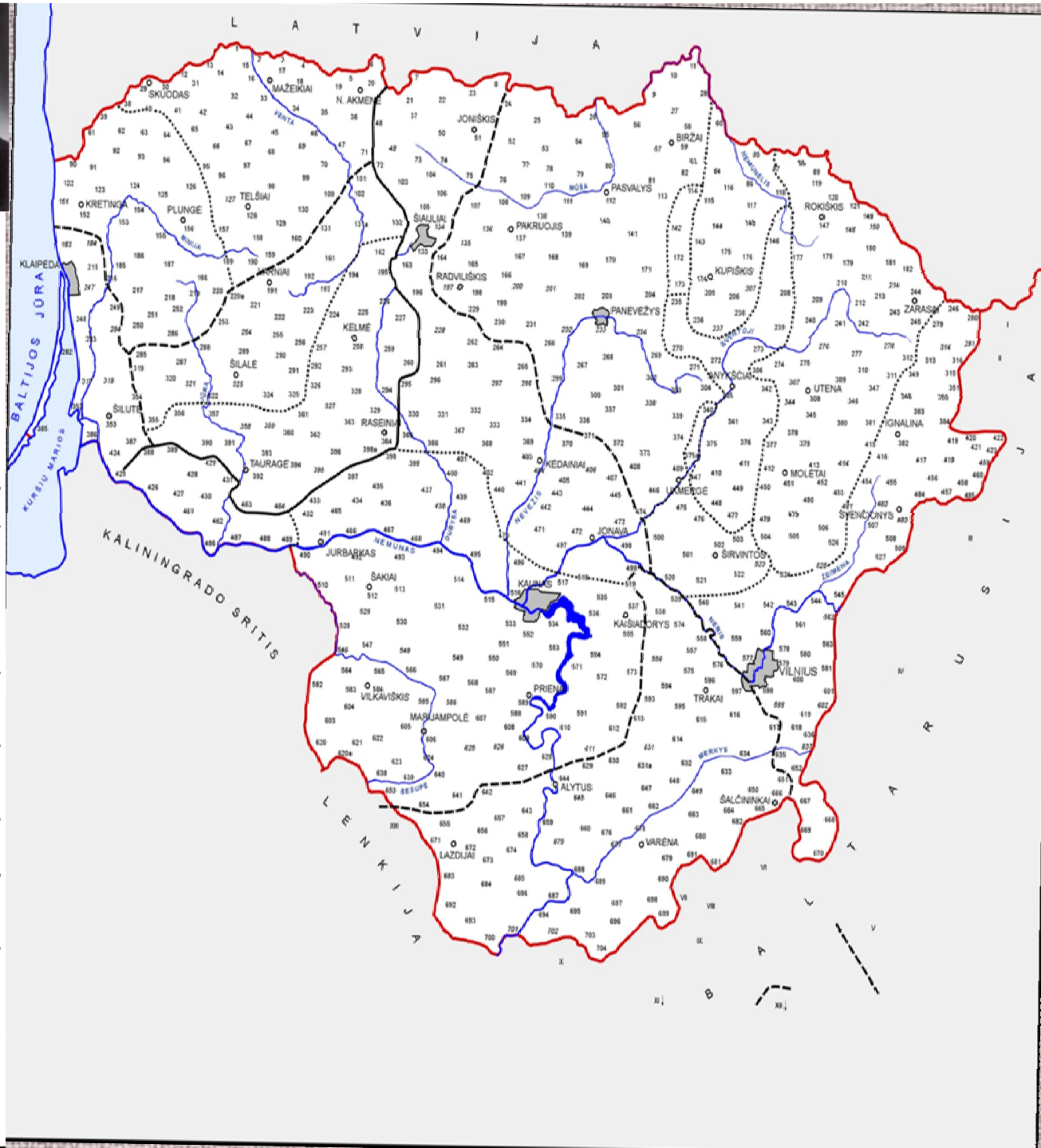
Surašyta 194 m. mėn. d.

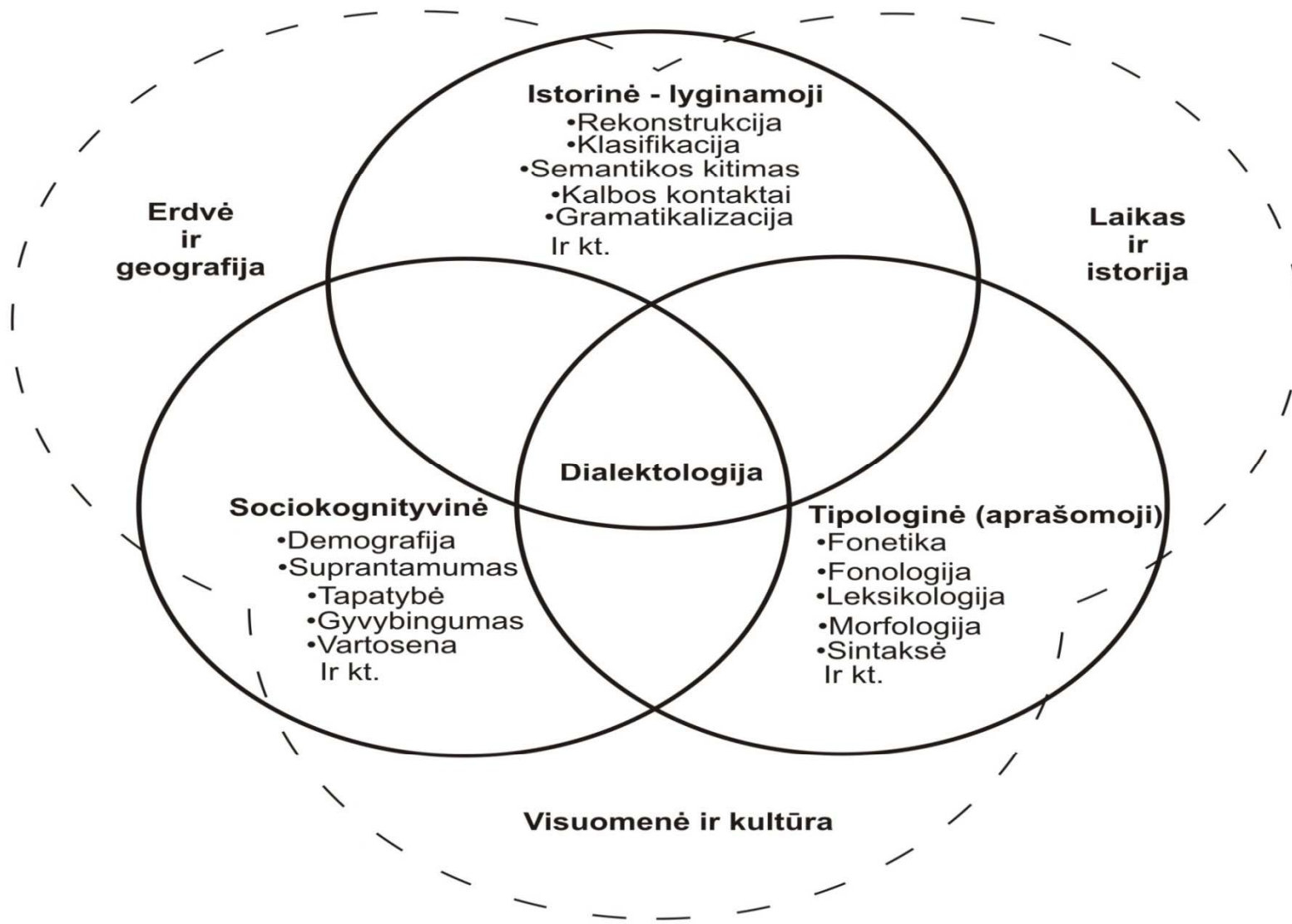
Patikrinęs:

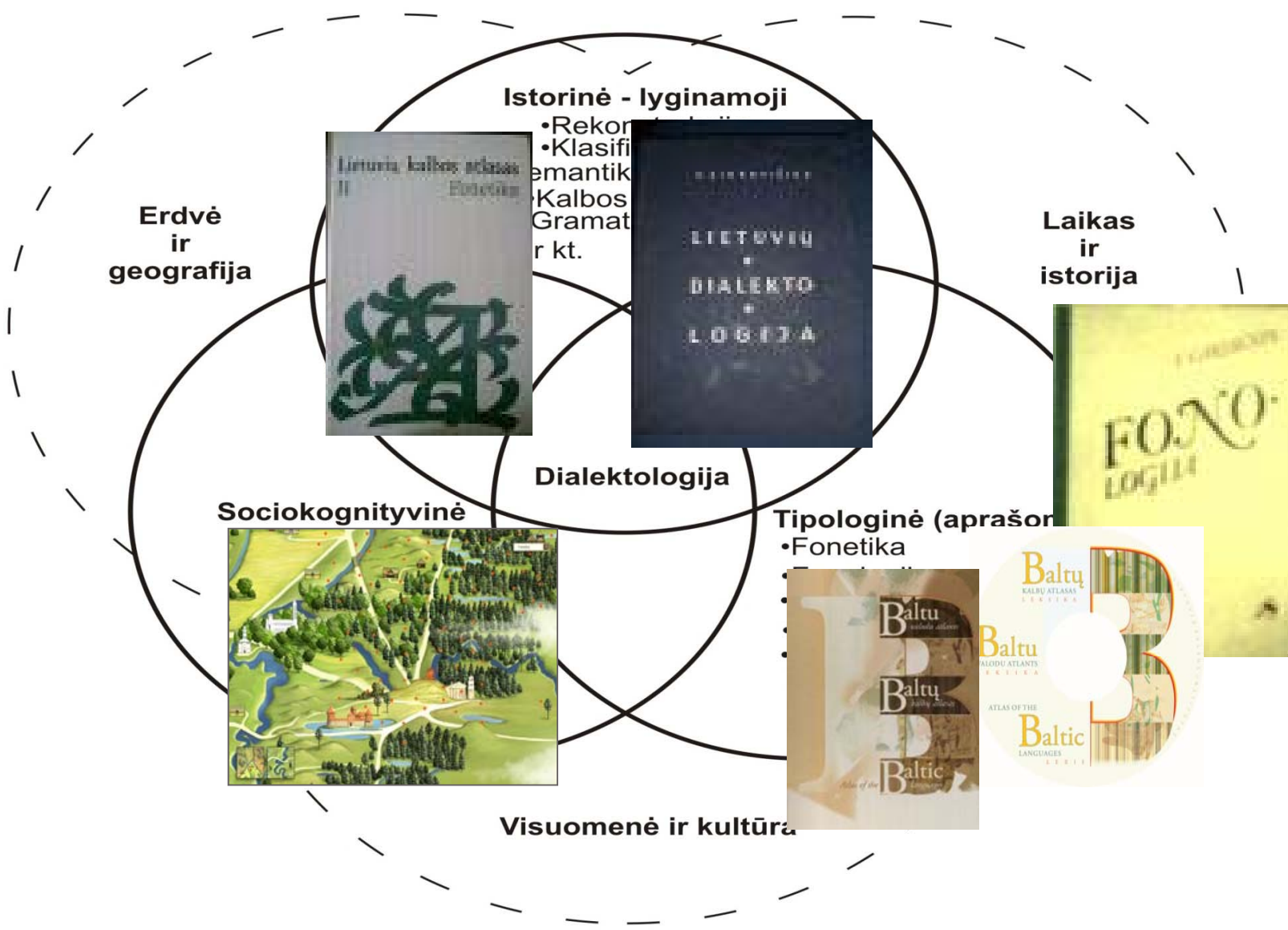
Pavardė, vardas: Verslas:

Adresas:

Kaip Tamtos tarmėje vadinama:	Atsakymas:
1. GYVULIAI: 1. Avis (Oris arsis, das Hausschaf, ova. ova), pvz.: ovelė (nemaižybinis)...	
2. Ėriukas (das Lamm, struok, jagnie), pvz.: ėruas, ėrešis, jėruas, jėrešis, jėruokas, jėrušis, gėruas, gė- ruokas, gėruškas, vėruas, vėruokas, vėrušis...	
3. Kirstukas (Sorex araneus, die Spitzmaus, землеройка, sorėk), pvz.: karpelis, karstas, karstelis, kartelis, karstukas, kartubas, kar- tukas, akarstelis, skorstelis...	
4. Kibiklis (Lepus, der Hase, žaui, žaijė), pvz.: kibky, cykis, cykytė... Rūšys: balėnis, balėšis, balėkis, pilkėnis...	
5. Lokys (Ursus, der Bär, mežmedis, medžiavėdis), pvz.: meškas...	
6. Šermuonėlis (Mustela erminea, das grosse Wiesel oder Hermelin, горностай, gronostaj), pvz.: šermuo, šermuonė, šermas, šermuonėlis, šermuonėlis, šermuonėlis, šermuonėlis...	
7. Žebenkiškis (Mustela nivalis, das kleine Wiesel, лиска, lajka), pvz.: žebenkiškė, žebenkiškė, žebenkiškė, žebenkiškė, žebenkiškė, žebenkiškė, žebenkiškė, žebenkiškė...	







Istorinė - lyginamoji

- Rekonstrukcija
- Klasifikacija
- Semantika
- Kalbos istorija
- Gramatika
- ir kt.



Laikas ir istorija



Erdvė ir geografija

Sociokognityvinė



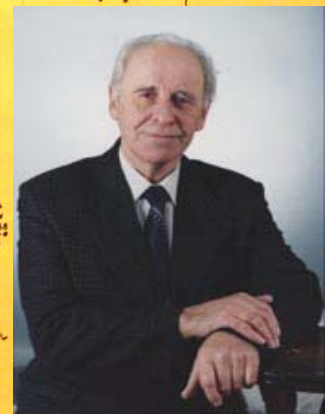
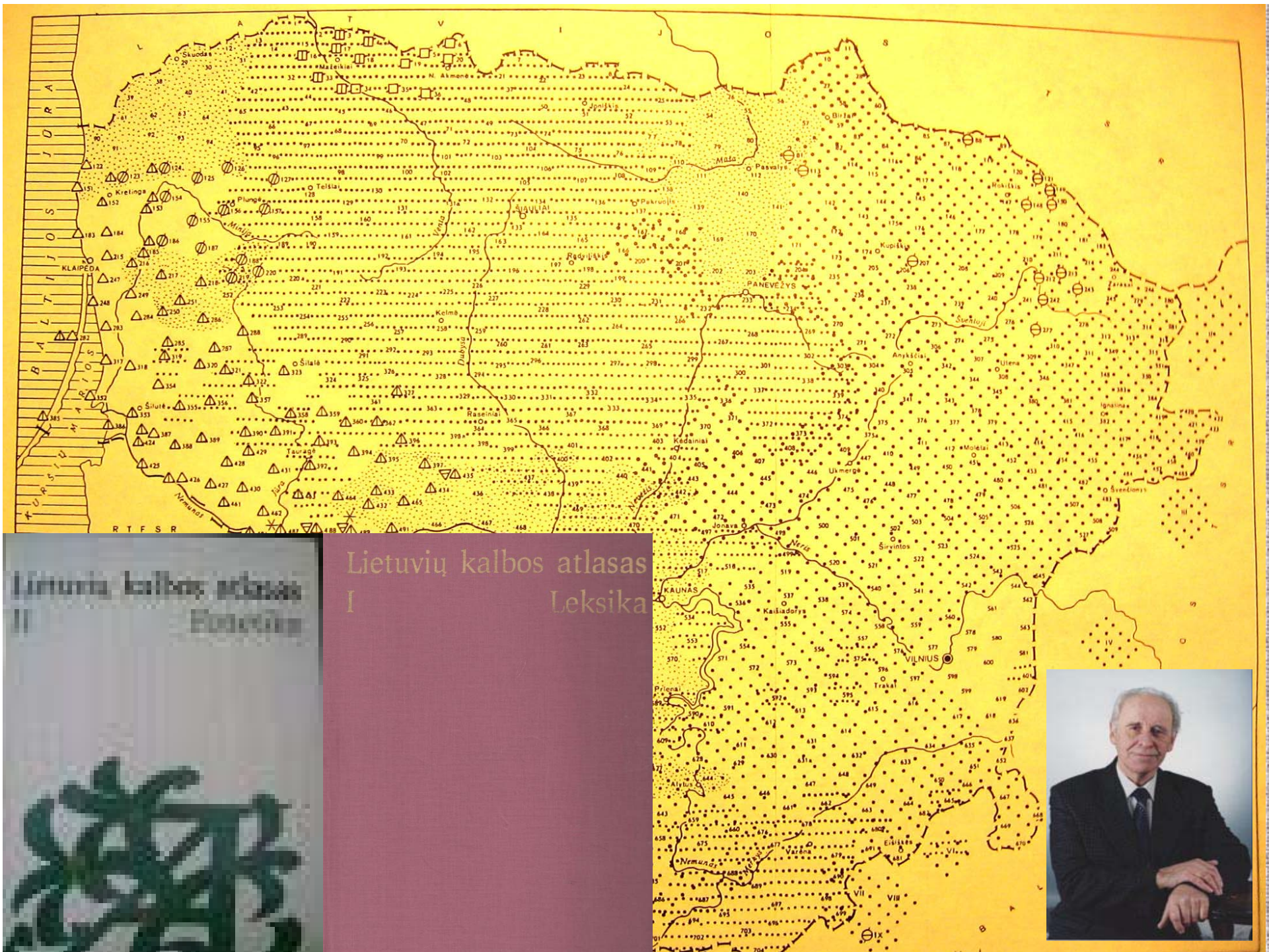
Dialektologija

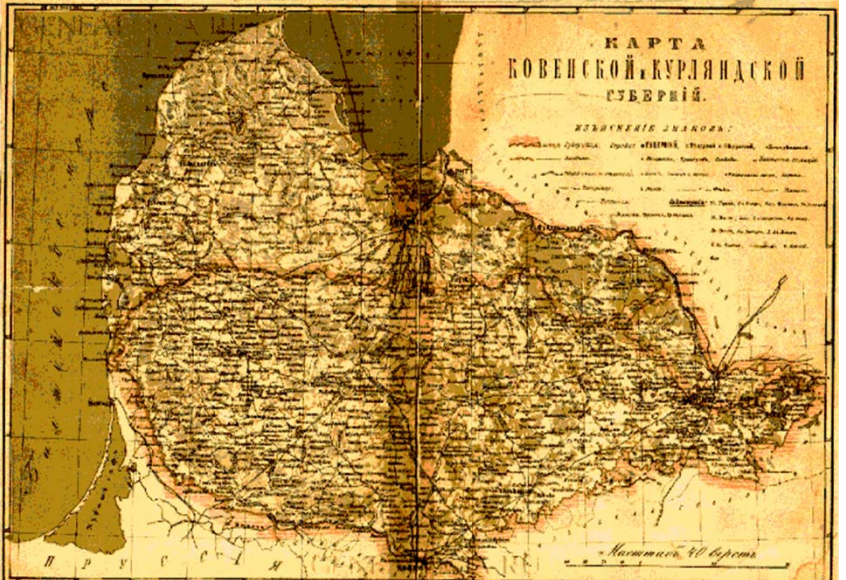
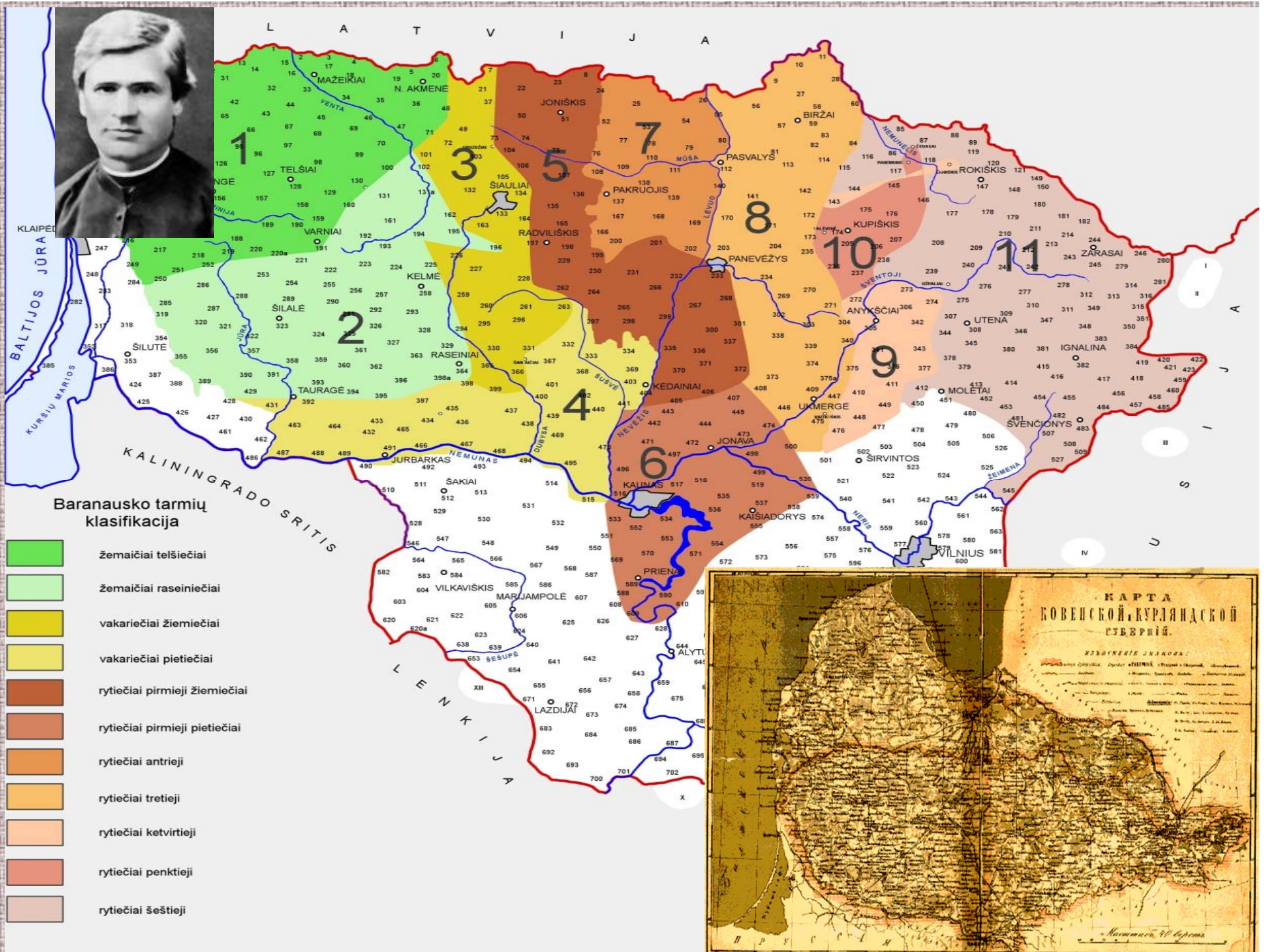
Tipologinė (aprašoma)

- Fonetika

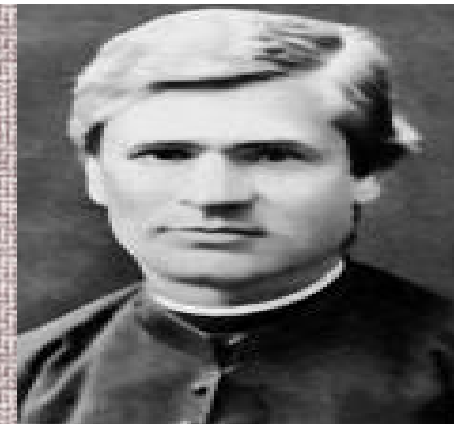


Visuomenė ir kultūra





Iš Antano Baranausko
laiško



- „Taĩ dabàr ką tamsėsnis kurs Lėtuwõs kaĩmpas, ką tolimėsnis nũ mėstėlo ir nũ dwãro arbà nũ wėszkelo: tą grynėsnė ir gražėsnė lėtùwiszka kaĩbà“).



[Jonui Baranauskui]

I
[1896.12.23, Kaunas]

Unt umžiu amžinuju Amen!

Mielausis mono Broli, Jonai!

Sweikas netingejis atraszyt gero žodžo ir sweiki sułoukiû Szwintu Kaledu! – Siunczu ir asz Tomstom kusneli Diewo pirogo. Diewe duok sweikiem ir linksmiem patikt naujus metus ir perleist su Diewu. Patingai jau Tomsta suwisu. Par wisu wosaru ir rudeni nei kartelo Kaunan nebeatwažiawai. Ir dabar raszydamas nei minet nepaminejai, ar kadu besułauksma. Mes su Jūzapu tebeskrebam szejp neteip. – Bukite sweiki ir linksmi. Sweikinu Marczu. –

Tomstos brolis Antonas Wysk.

d. 23 Stekio

1896 m.

Kauni.



II

[1898.02.11, SEINAI]

Szłowingas Pone Mokytojau!

Penkias knigeles, atsiųstosias isz Kniginiczos Akademijos Mokslu 5. d. Sausio N 1. apturėjau. Azù gi galwos daugybės weikału nespėjau dar nei ju peržiurėti, nei Tamstai žinios dūti. Aczu už jas. Kas girdėtis, apė spaudimą mano darbo apė lėtuwiską kalbą ir žodyną? Kas apė literas lėtuwiskoms knigoms? jokios ligsziolei žinios nesuľaukiu.

Buk sweikas ir linksmas. Pasilėku ļabai Tamstą brangindamas

tarnas A. Baranowski

Seinu Wyskupas.

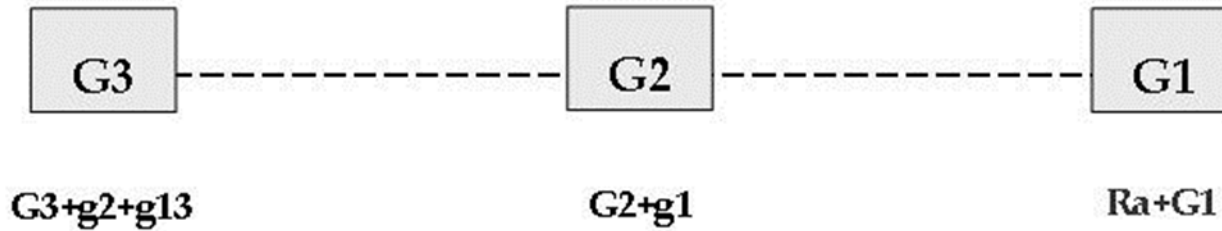
Seinūse 10

11. Waserio 1898 m.

Dinamiškoji tarmės samprata (1)

- Priešprieša *seną : naują*
- Tarmės horizontaliojo kontinuumo idėja leidžia:
 - tirti vienos tarmės (šnektos) poveikį kitai (kitoms);
 - skirti stipriąsias ir silpnąsias tarmes (šnektas);
 - tirti kitų kalbų vietinių variantų įtaką lietuvių tarmėms (šnektoms).

Horizontalusis rytų aukštaičių geolektų kontinuumas

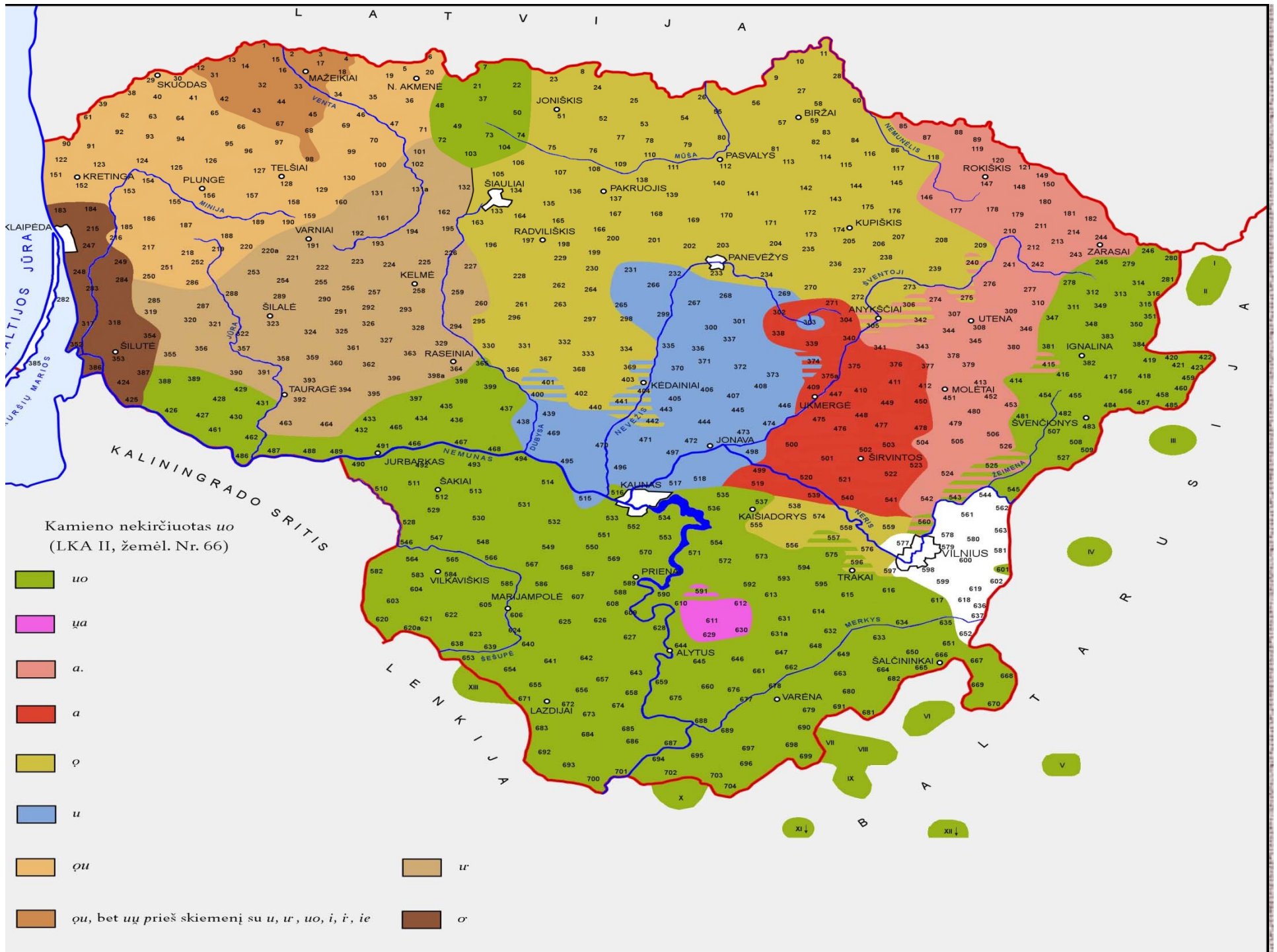


Ra — rytų aukštaičių pamatas.

G1 — rytų aukštaičių uteniškių pamatas su stipriai pasireiškusiais žadininkavimo požymiais, g1 — blankus šios raiškos laipsnis.

G2 — kupiškėnų (anykštėnų) pamatas (dadininkavimas ir rotininkavimas) su besireiškiančiomis žadininkavimo ypatybėmis, g2 — blankus raiškos laipsnis.

G3 — panevėžiškių pamatas.



Dinamiškoji tarmės samprata (1)

- Priešprieša *seną : naują*
- Tarmės horizontaliojo tęstinumo (kontinuumo) idėja leidžia :
 - tirti vienos tarmės (šnektos) poveikį kitai (kitoms);
 - skirti stipriąsias ir silpnąsias (pereigines) tarmes (šnektas);
 - tirti kitų kalbų vietinių variantų įtaką lietuvių tarmėms (šnektoms).

Lietuvių kalbos ploto gyventojai

1923 m. A. Klimo ir A. Simučio duomenys

- 79,5 % (80,60 %) lietuvių,
- 11 % (7,15 %) žydų,
- 2,2 % + 2 % (3,04 %) lenkų,
- 1,2 % (4,421 %) baltarusių,
- 1,5 % (4,10 %) vokiečių,
- 1 % (2,34 %) rusų,
- 1,6 % kitų tautybių: latvių, totorių, čigonų (0,69 % latvių)
- Iš viso: 2 158 159

(be Klaipėdos ir Vilniaus kraštų)

2011 m. Lietuvos statistikos departamento duomenys

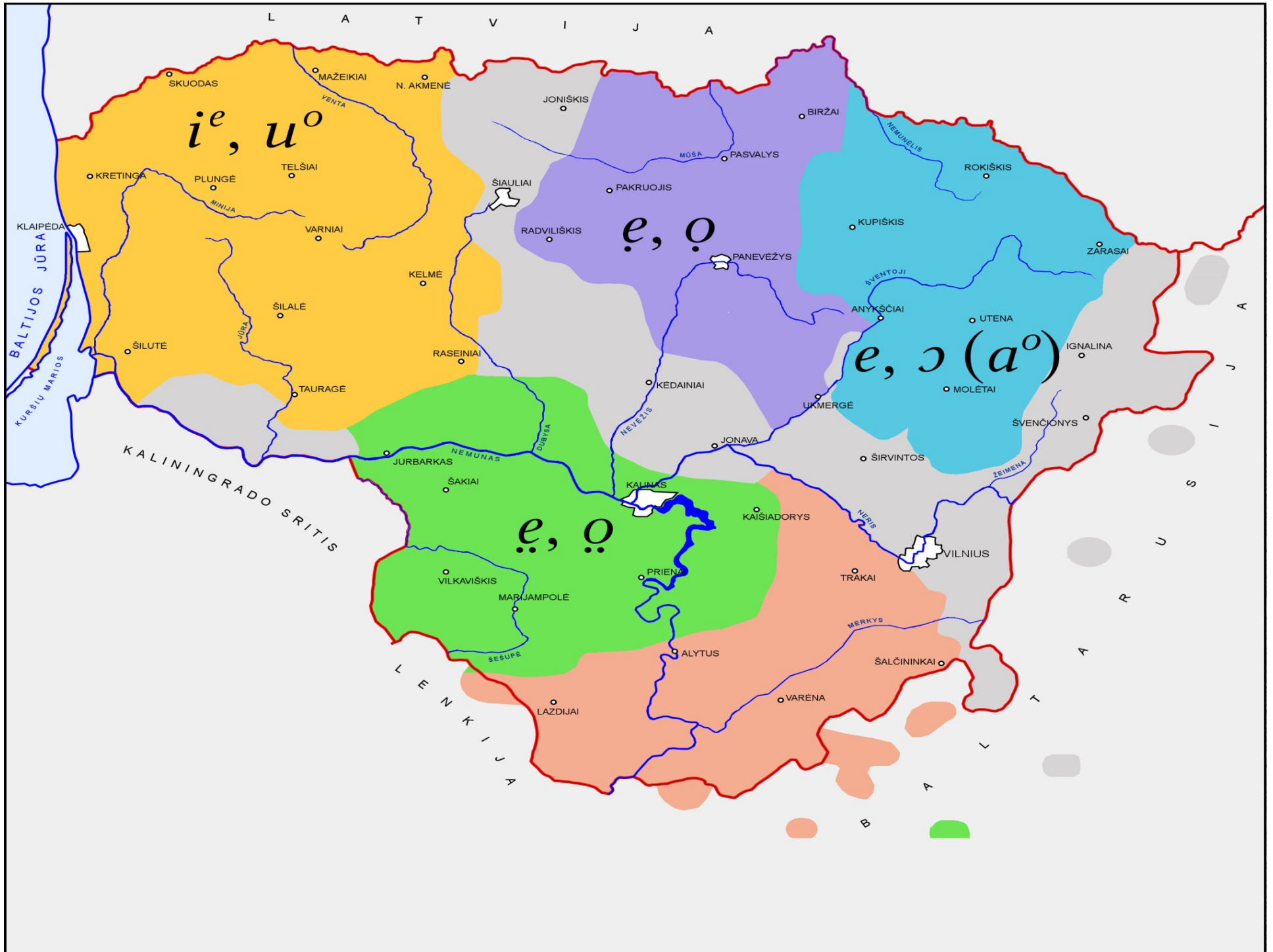
- 84,2 % lietuvių,
- 0,1 % žydų,
- 6,6 % lenkų,
- 1,2 % baltarusių,
- 5,8 % rusų,
- 0,6 % kitų tautybių,
- 1,1 % nenurodė
- Iš viso: 3 043 429 gyventojai

Teoriškai galimi kalbų variantai *LKA* punktuose

Netarminė lietuvių kalba	Lietuvių tarmės	Netarminė lenkų kalba	Lenkų sociolektai	Vietinės gudy kalbos variantai	Netarminė rusų kalba	Vietinės rusų kalbos variantai
Light Green	Green	Grey	Grey	Grey	Grey	Grey
Light Green	Green	White	Pink	Grey	Grey	Grey
Light Green	Green	Purple	Pink	Dark Blue	Grey	White
Light Green	White	Purple	Pink	Dark Blue	Grey	White
Light Green	Grey	Purple	Pink	White	White	Grey
Light Green	White	Grey	White	White	Blue	Blue

Dinamiškoji tarmės samprata (2)

- Priešprieša *seną* : *nauja*
- Tarmės horizontaliojo tęstinumo (kontinuumo) idėja leidžia :
 - tarmes atpažinti pagal silpnuosius (paslėptuosius) požymius, nes stiprieji, paveikti bendrinės kalbos, nyksta;
 - konstatuoti tarminių skiriamųjų požymių kaitą;
 - skirti ne tik horizontuoliusius, bet ir vertikaliuosius tarmių darinius pagal pasirinktą lygmenį (pvz., nevienodą skirtingų kartų atstovų kalbėjimą).



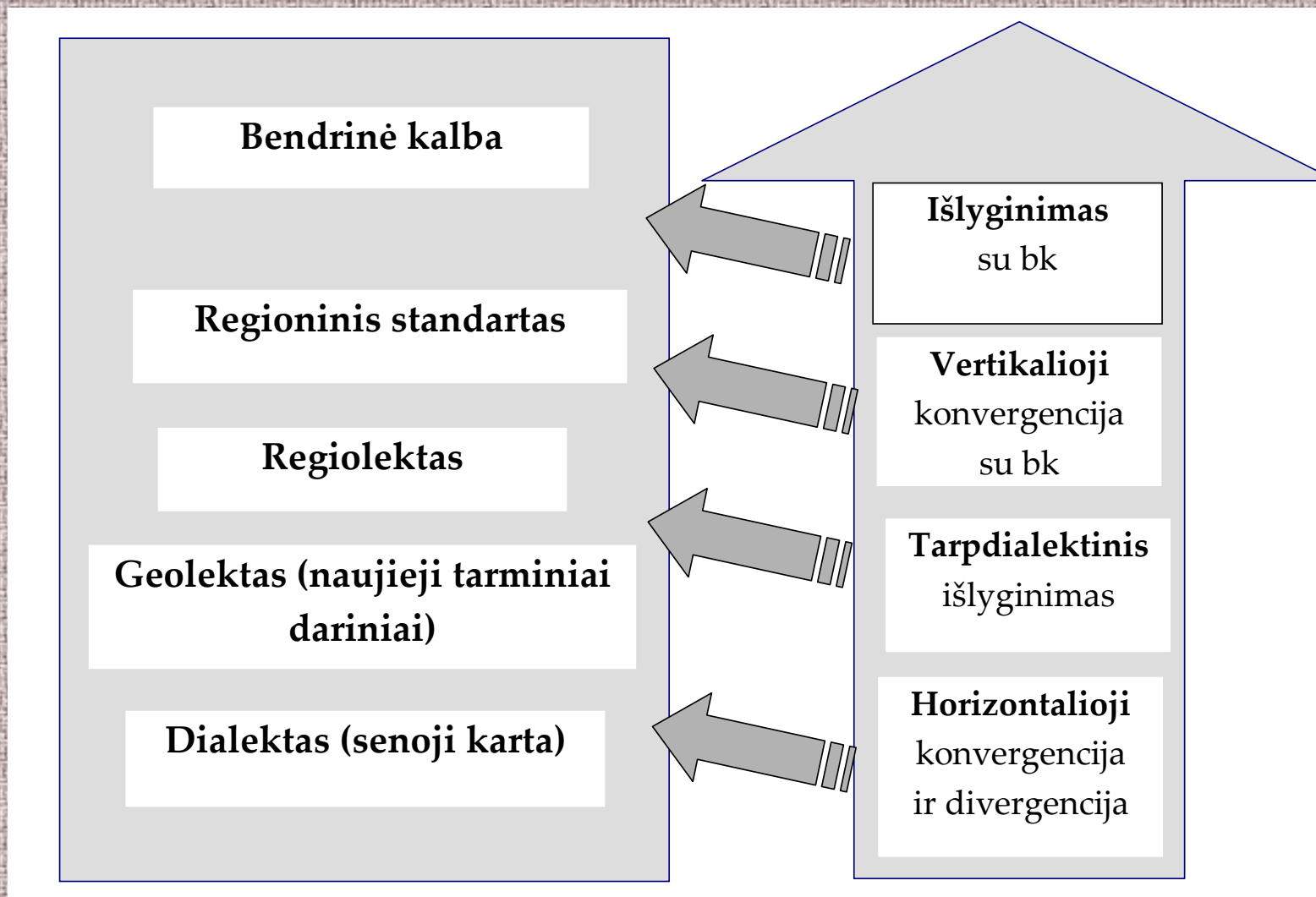
Dinamiškoji tarmės samprata (3)

- Vertikalus pjūvis: *tradicinės tarmės, geolekto; regiolekto, regiolektinio standarto* samprata
- Tarmės vertikalusis pjūvis leidžia:
 - senąją vietinių pateikėjų kartą laikyti tradicinių tarmių atstovais;
 - vietiniams vidurinės kartos atstovams būdingesni naujųjų tarminių darinių – geolektų ir regiolektų – požymiai;
 - jaunosios kartos atstovų kalba dažnai teikia prognostinių galimybių.

Tradicinė tarmė ir naujieji tarminiai dariniai



Tradicinė tarmė ir naujieji tarminiai dariniai



www.tarmes.lt

Dėkojame už kantrybę!

daiva.aliukaite@khf.vu.lt

danguole.mikuleniene@lki.lt